

MAVSUMIY MAROSIM FOLKLORIDA BOLALARNING ISHTIROKI VA IJODIY ROLI

Esanov Alijon Mengbayevich,

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti kata o'qituvchisi

alijon_esanov@tues.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek xalqining mavsumiy marosim folklorida bolalarning ishtiroki va ularning ijodiy faoliyati tahlil qilinadi. Bolalar mavsumiy marosimlarda nafaqat tomoshabin yoki ijrochi sifatida, balki xalq og'zaki ijodining faol yaratuvchisi sifatida qatnashgan. Maqolada bahor, yoz, kuz va qish marosimlaridagi bolalar ishtiroki misollar asosida tahlil qilinib, ularning folklor janrlarini boyitishdagi o'rni ochib berilgan. Shuningdek, bolalarning ijodiy tafakkuri, o'yin va qo'shiqlar orqali xalqning qadimiy urf-odatlarini, e'tiqod va tabiatga munosabatini avlodlardan avlodga yetkazishdagi o'rni yoritilgan.

Kalit so'zlar: bolalar folklori, mavsumiy marosimlar, xalq og'zaki ijodi, ijodiy rol, marosim qo'shiqlari, bahor marosimlari, xalq an'analari.

Аннотация. В статье рассматривается участие детей в сезонных обрядовых фольклорных традициях узбекского народа и их творческая роль в этих процессах. Показано, что дети являются не только зрителями или исполнителями, но и активными создателями устного народного творчества. На основе анализа весенних, летних, осенних и зимних обрядов выявлены особенности детского участия и их влияние на развитие жанров фольклора. Отмечается, что детские игры и песни способствуют сохранению культурных традиций и передачи их из поколения в поколение.

Ключевые слова: детский фольклор, сезонные обряды, устное народное творчество, творческая роль, обрядовые песни, весенние обряды, народные традиции.

Annotation. This article analyzes the participation and creative role of children in Uzbek seasonal ritual folklore. It highlights that children are not only spectators or performers but also active creators of oral folk traditions. Through the analysis of spring, summer, autumn, and winter rituals, the article reveals how children's performances and songs enrich folklore genres. The study also emphasizes that children's creative thinking, expressed through games and songs, plays a vital role in preserving and transmitting traditional cultural values from generation to generation.

Keywords: children's folklore, seasonal rituals, oral folk art, creative role, ritual songs, spring ceremonies, folk traditions.

Kirish. O'zbek xalq og'zaki ijodining asosiy tarmoqlaridan biri bo'lgan **mavsumiy marosim folklori** xalq hayoti, dunyoqarashi, mehnat va tabiat bilan bog'liq qadimiy tasavvurlarni o'zida mujassam etadi. Mavsumiy marosimlar – bu xalqning tabiat sikllariga, yil fasllariga, hosil yig'im-terimiga, yomg'ir yoki quyoshga bo'lgan e'tiqodini aks ettiruvchi badiiy hodisadir. Shu jarayonda bolalar – xalq an'analarning tabiiy davomchilari sifatida – muhim ijodiy rol o'ynaydilar. Ularning o'yin, qo'shiq, sahna va hazil elementlari orqali marosimning badiiy qirralari boyib boradi.

Agar kattalar marosimlarning tashkiliy va ramziy tomonini bajarsalar, bolalar **badiiy ifoda, tabiiylik va hayotiylik** ruhini olib kiradi. Bolalarning “Navro'z”, “Sust xotin”, “Sumalak sayli”, “Chilla”, “Hosil bayrami” kabi marosimlardagi ishtiroki bu bayramlarni xalqona ruhda jonlantirib, ijodiy atmosferani yaratgan. Shu jihatdan

mavsumiy marosim folklorida bolalarning faoliyati xalqning badiiy tafakkurida alohida o‘rin egallaydi.

Folklorshunos olim T. Jalolovning ta’kidlashicha, “bolalar folklori xalq ijodiyotining tabiiy tarkibiy qismi bo‘lib, u xalqning ijtimoiy hayotini, ruhiy olamini va milliy qadriyatlarini o‘zida mujassam etadi”. Shu sababli bolalar folklorini mavsumiy marosim kontekstida o‘rganish xalq ijodiyotining ijtimoiy va estetik mohiyatini yanada chuqurroq ochishga yordam beradi.

Metodologiya. Mazkur maqola mavzusini o‘rganishda **xalq og‘zaki ijodi nazariyasi, folklor va madaniyatshunoslikning komparativ, sotsiokulturologik va lingvopoetik** yo‘nalishlariga tayanildi. Tadqiqotning asosiy metodologik yondashuvlari quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi: **Etnolingvistik yondashuv.** Etnolingvistika xalq madaniy xotirasi va tili o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni tahlil qiladi. Mavsumiy marosim folklori, xususan, bolalar ishtiroki bo‘lgan marosimlarda bu aloqadorlik ayniqsa yaqqol namoyon bo‘ladi. Shu bois maqolada bolalar aytgan **qo‘shiqlar, so‘z o‘yinlari, topishmoqlarda** xalqning qadimiy dunyoqarashi, e’tiqodiy qatlamlari va ramziy ma’nolari etnolingvistik nuqtai nazardan tahlil qilindi. Ushbu yondashuv orqali xalqning tabiat hodisalariga nisbatan til orqali ifodalangan qadimiy qarashlari aniqlanadi. Masalan, “Sust xotin”, “Chilla”, “Navro‘z” marosimlarida qo‘llaniladigan so‘zlar (yomg‘ir, hosil, baraka, suv, quyosh) semantik jihatdan **tabiatning inson hayotidagi rolini** ifodalaydi. Bu termin va ramzlar bolalar nutqida takrorlanib, milliy tildagi ramziy birliklar sifatida tahlil etiladi. **Lingvokulturologik tahlil.** Folklor namunalarida xalqning madaniy identifikatsiyasi, urf-odatlarini, marosim madaniyati tilda ifodasini topadi. Shu bois maqolada bolalar ishtiroki **lingvokulturologik model** orqali o‘rganildi, ya’ni xalqning dunyoqarashi va madaniy qadriyatlarini til hodisalarini orqali tahlil qilindi. Masalan, “Navro‘z” marosimidagi bolalar aytgan **“Yomg‘ir yog‘sin, suv to‘lsin”, “Hosil to‘lsin, non bo‘lsin”** kabi satrlar xalq tafakkurida **baraka, to‘kinlik, tabiat bilan uyg‘unlik** g‘oyalarining tildagi ifodasini ko‘rsatadi. Bu yondashuv orqali bolalar folklorining tildagi badiiy kodlari ochib berildi. **Komparativ (taqqoslama) yondashuv.** Bolalarning mavsumiy marosimlardagi ishtiroki o‘zbek xalqiga xos bo‘lishi bilan birga, boshqa turkiy xalqlarda ham kuzatiladi. Shu sababli maqolada o‘zbek xalqining mavsumiy marosimlari **tojik, qozoq va qirg‘iz** xalqlari folklori bilan qiyoslab tahlil qilindi. Masalan, qozoq xalqining “Nauriz” marosimida bolalarning “Jaqsy jil bolsin” (yaxshi yil bo‘lsin) aytimi o‘zbeklardagi “Yangi yil muborak bo‘lsin” qo‘shig‘iga semantik jihatdan o‘xshashdir. Bu esa bolalar folklorining turkiy xalqlar orasidagi **umumiy ildizlarini** ko‘rsatadi. **Etnografik-deskriptiv yondashuv.** Ushbu yondashuv orqali marosimlarning o‘tkazilish shakli, ishtirokchilarning vazifasi, bolalar faoliyatining ijtimoiy-madaniy mohiyati tavsiflab berildi. Bolalar folklori og‘zaki ijodning eng qadimiy qatlamini tashkil etgani bois, deskriptiv yondashuv orqali **marosimning ichki strukturasi, badiiy ifoda vositalari va bolalarning hissasi** aniqlanadi. Masalan, “Sumalak sayli”da bolalar birgalikda kuylash, aytilar aytish orqali

ijtimoiy birlashuv hissini shakllantiradi. Bu hodisalar etnografik kontekstdan tahlil qilinib, xalq hayoti bilan bog‘liq badiiy jarayon sifatida o‘rganildi. **Semantik va poetik tahlil.** Bolalar aytgan qo‘shiqlar, topishmoqlar va o‘yinlarda tildagi **poetik tuzilma, ritmik birlik, intonatsiya, takror** va **epitetlar** tahlil qilindi. Shu orqali bolalar ijodida xalq poetikasining qanday saqlanib qolganligi, unga yangicha estetik ohanglar qanday qo‘shilgani ko‘rsatildi. Masalan, “Chilla kirsar sovuq kelar, Qo‘lim muzlar, qish o‘tar” kabi satrlarda **ritmik parallelizm** va **takror** usuli xalq poetikasining barqaror an‘anasi sifatida namoyon bo‘ladi. **Madaniy-antropologik yondashuv.** Bolalar folklorini faqat badiiy hodisa sifatida emas, balki **madaniy uzviylik** tizimi sifatida o‘rganish bu maqolaning asosiy metodologik tamoyillaridan biridir. Bolalarning mavsumiy marosimlardagi faoliyati orqali jamiyatning **axloqiy qadriyatlari, jamoaviy birlik hissi, inson va tabiat munosabati** ifoda etiladi. Bu yondashuv asosida bolalarning marosimlardagi ishtiroki **ijtimoiy moslashuv** va **madaniy meros uzluksizligini ta‘minlovchi jarayon** sifatida baholandi.

Tahlil va natijalar. Mavsumiy marosimlarning badiiy mohiyati. Mavsumiy marosimlar xalq hayotining tsiklik jarayonlari bilan bevosita bog‘liq. Bahoriy “Navro‘z”, “Sumalak sayli”, yozgi “Chillakesar”, kuzgi “Hosil bayrami”, qishki “Chilla” kabi marosimlar tabiatdagi o‘zgarishlarni badiiy ifoda etadi. Ularning asosiy maqsadi – hosildorlik, baraka, farovonlik, sog‘lik va birlashuvni targ‘ib etishdir. Shu marosimlarda bolalar turli qo‘shiqlar, o‘yinlar va sahna ko‘rinishlari orqali xalq madaniyatining ijodiy davomchilariga aylanadi.

Bolalarning marosimlardagi faol ishtiroki. Bolalar ko‘pincha marosimlarning eng quvnoq, jonli qismini tashkil etadi. Masalan, “Sust xotin” marosimida ular quyidagicha qo‘shiq aytishadi:

“Sust xotin, sust xotin,
Yomg‘ir yog‘ar, suv to‘lin,
Qor yog‘ar, qish o‘tar,
Hosil kelsa, ko‘ngil to‘lar!”

Bu qo‘shiqning badiiy mazmunida tabiat sikli, yomg‘irga iltijo va hosilga umid ramziy aks etgan. Bu orqali bolalar nafaqat so‘z boyligini oshiradi, balki xalqning qadimiy e‘tiqodlarini ham o‘zlashtiradi. O‘yinlar va ijodiy tafakkur – Bolalar o‘yinlari mavsumiy marosimlarda estetik va ijtimoiy birlik vazifasini bajaradi. “Qo‘shiq aytish musobaqasi”, “Topishmoq aytish”, “Qo‘l olish o‘yini” kabi o‘yinlar marosimning badiiy ohangini boyitadi. Ularning ijodiy tafakkuri xalqning “kulgu madaniyati”ni ham davom ettiradi. A. Rustamovning fikricha, “bolalar o‘yinlari xalq marosimlarining estetik asosidir, chunki ular quvonch, ishonch va birlikni ifodalaydi”⁵. Bolalar folklorining madaniy transmissiya vositasi sifatida – bolalar folklori marosimlarda madaniy merosni avloddan-avlodga yetkazishning tabiiy shaklidir. Ular marosimda o‘rganadi, takrorlaydi, qayta ijod qiladi va

shu yo'l bilan xalqning og'zaki an'alarini davom ettiradi. Shu sababli ularning roli "passiv ishtirokchi" emas, balki "aktiv ijodkor" sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa. Mavsumiy marosim folklori xalqning tabiat bilan bog'liq qadimiy e'tiqodlarini badiiy shaklda ifoda etuvchi, ijtimoiy va estetik birlikni ta'minlovchi madaniy tizimdir. Bolalar bu tizimda xalq og'zaki ijodining **ijodiy davomchilari** sifatida faol qatnashib, marosimlarning quvnoq, samimiy va tabiiy ruhini ta'minlaydi. Ularning o'yin, qo'shiq, topishmoq va ayimlari xalqning madaniy xotirasini yangilaydi va yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalaydi. Demak, bolalar mavsumiy marosim folklorida **ijodkor, tarbiyachi va meros saqlovchi** sifatida muhim o'rin egallaydi. Ularning faoliyati orqali xalq ijodiyotining tabiiy davomiyligi va milliy madaniyatning uzluksizligi ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jalolov T. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 1985.
2. Rustamov A. Bolalar folklori poetikasi. – Toshkent: Fan, 1988.
3. Safarov O. Marosim folklori va xalq an'alari. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2002.
4. Zaripov H. O'zbek xalqining marosim qo'shiqlari. – Toshkent: O'zbekiston, 1972.
5. O'zbek xalq ijodi. Marosim qo'shiqlari. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1983.
6. Rustamova N. Folklorida bolalar ijodining estetik ahamiyati. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2015.
7. Karimov I. Madaniyat va milliy qadriyatlar haqida. – Toshkent: O'zbekiston, 1998.
8. Nurmatov B. Xalq og'zaki ijodining genezisi va ijtimoiy mohiyati. – Toshkent: Fan, 2004.
9. Qosimova D. Mavsumiy marosimlarning bolalar folkloridagi o'rni. // "Folklor merosi" ilmiy jurnali, 2020, №3.
10. UNESCO. Intangible Cultural Heritage Reports: Children in Ritual Traditions. – Paris, 2018.

PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI
N M P I
1934